

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

סמיכות
הדיינים
זמינויים

- שב"ג -

נמסר בש"ק פרשת מטות-מסעי ה'תשע"ג

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת ואתחנן יחל השיעור בשעה: 5:45 אחה"צ
ויהיה בענין:

כתיבה ושרטוט במזוזה ובמגילה

מנחה בשעה 5:25 [ובזמן הדלקת נרות למטה]

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

סמיכת הדיינים ומינויים

דהודאות והלואות. והנה בריש סנהדרין פליגי אמוראי מי הם הכשרים לדון דיני הודאות והלואות מדאוריתא; לרבא צריך שלשה מומחים, דתלתא 'אלהים' כתיבי בפרשה, ורבנן הם שתקנו דסגי בשלשה הדיטות כדי שלא תנעל דלת בפני לוין. ולרב אחא בריה דרב איקא מדאוריתא די באחד הדיט כדכתיב 'בצדק תשפט עמיתך', ומשום יושבי קרנות הצריכו חכמים שיהיו שלשה. וב'חדושי הר"ן' שם הביא מהרמב"ן שהלכה כרבא שכן מורה פשט הסוגיא בהחובל, דלא דיינינן בזמן הזה אלא משום שליחותיהו דקמאי - הרי מדאוריתא בעינן סמוכין.

והקשה הרמ"ך (מובא בכס"מ סנהדרין ה,ח) על הרמב"ם, שמצד אחד כתב (בפ"ב ה"י) שמותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפט עמיתך, ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה. משמע להדיא שפסק כרב אחא ברדר"א. ומאידך הביא (בפ"ה ה"ח) דברי הגמרא בפרק החובל, שאע"פ שאין בית דין של חוצה לארץ 'אלהים', שליחות בית דין של ארץ ישראל עושים לדון בהודאות והלואות. והלא בסוגיא בסנהדרין מבואר דלרב אחא לית ליה 'עירוב פרשיות כתוב כאן' וכולא פרשתא דמשפטים דכתיב בה 'אלהים' לא מיירי בהלואות הלכך אין צריך בהן סמוכין, וא"כ הרמב"ם שפסק כרב אחא מדוע הוצרך לטעמא ד'שליחותיהו' בהודאות והלואות, הלא סגי בהדיטות.

ומצינו לרבתינו האחרונים שלש דרכים ליישב על ידן שיטת הרמב"ם לכאורה. אך לכשנדקדק בדברי הרמב"ם נראה שקשה להלום דרכים אלו בשיטתו, ושפיר עמד הכס"מ בקושיא ולא תירץ כן.

התומים והנתיבות (ג) כתבו שאמנם לרב אחא בריה דרב איקא סגי מדאוריתא בחד ואינו סמוך, אבל זהו משום דלדבריו אין כאן עירוב פרשיות כאמור, אך לדידן קי"ל בזה דעירוב פרשיות כתוב כאן, דהא ילפינן מ'כי הוא זה' האמור שם לשבועת מודה במקצת בהלואה (ע' ב"ק קז ורמב"ם שכירות ב,ח), א"כ להלכה אנו נוקטים ד'אלהים' האמור בפרשה קאי נמי אהודאות והלואות, הלכך מצד אחד נקט הרמב"ם כרב אחא דסגי באחד מדאוריתא דכתיב 'בצדק תשפט עמיתך', ומאידך נקט דבעינן שיהא סמוך, דהא כתיב 'אלהים' וקאי על כל דיני ממונות. וא"כ שפיר הוצרך הרמב"ם לטעמא דשליחותיהו קעבדינן לדון בזמן הזה ובחול' דליכא סמוכין. נמצא דלדידן יש לנו שיטה ממוצעת בין רבא לרב אחא ברדר"א; לרבא בעינן מדאוריתא תלתא סמוכין ולרב אחא חד ולא סמוך ולדידן חד סמוך.*

אולם קשה להלום תירוץ זה בדברי הרמב"ם, כי לשונו מורה דא"צ סמוך מדאוריתא, שהרי כתב (בפ"ב שם) 'אעפ"י שאין בית דין פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפט עמיתך ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה' - והלא השלשה דבעינן מדברי סופרים ודאי אינם סמוכין [דהא בהודאות והלואות מיירי, דאילו בגזלות וקנסות לכו"ע בעינן ג' מדאוריתא כמבואר בגמרא ג:], וא"כ משמע שאף האחד שאמר עליו שכשר מהתורה, אינו סמוך, דהא משמע מפשט הלשון שכאותו האחד

א ויש מפרשים בדומה לדרך זו, דאף לרב אחא בעי יחיד מומחה מדאוריתא [משום דרשא ד'לפניהם' או טעמא אחר]. ע' יד רמה ריש סנהדרין בשם ר"ח (ותמה עליו). וכן צדדו כמה אחרונים בדעת הרמב"ם - ע' חזו"א ריש סנהדרין; או"ש סנהדרין ב,י (וע' מש"ח תוריע ג,ב); חדושי הגר"ר בנגיס ח"א מא. וכ"כ בחדושי הנצי"ב בדעת רש"י.

א) 'ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעו ואתן אותם ראשים עליכם וגו'.

כתב הרמב"ם (סנהדרין ד,א) 'אחד בית דין הגדול ואחד סנהדרין קטנה או בית דין של שלשה, צריך שיהיה כל אחד מהן סמוך מפי הסמוך, ומשה רבינו סמך יהושע ביד שנאמר ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, וכן השבעים זקנים משה רבינו סמכם ושרתה עליהן שכינה, ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים לאחרים ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו וכו'.

ועוד כתב (ד,יא): 'נראין לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם - הרי אלו סמוכים ויש להן לדון דיני קנסות ויש להן לסמוך לאחרים. אם כן למה היו החכמים מצטערין על הסמיכה כדי שלא יבטלו דיני קנסות מישראל - לפי שישראל מפוזרין ואי אפשר שיסכימו כולן, ואם היה שם סמוך מפי סמוך אינו צריך דעת כולן אלא דן דיני קנסות לכל שהרי נסמך מפי בית דין. והדבר צריך הכרע'. וכן כתב בפירוש המשנה (פ"ק סנהדרין. ושנה בפ"ד דבכורות). ושם הוכיח הדבר, שאל"כ אי אפשר שיימצא עוד מעתה בית דין הגדול לעולם, שהרי צריכים להיסמך ואין לנו עתה סמוכים שיסמכו, והלא הקב"ה ייעדנו שישובו השופטים באמרו 'ואשיבה שפטיך כבראשונה', ושמא תאמר שהמשיח ימנה אותם ואעפ"י שאינם סמוכים - הרי זה מוכחש, שהרי המשיח לא יוסיף בתורה ולא יגרע ממנה לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה. והוסיף: ואני סבור שהסנהדרין תשוב לפני התגלות המשיח, וזה יהיה מסימניו, כנאמר 'ואשיבה שפטיך כבראשונה ויעצוך כבתחלה. אחרי כן יקרא לך עיר הצדק' וגו'.

וידוע שמהר"י בירב עם שאר חכמי צפת רצו לחדש הסמיכה על פי דברי הרמב"ם הללו, ואולם מהר"ם קאסטרו ומהרלב"ח שהיו אז בירושלם, וכן הרדב"ז במצרים, התנגדו לדבר. ובאו דבריהם בארוכה בקונטרס הסמיכה שבסוף שו"ת הרלב"ח. ועיקר הנידון הוא בדברי הרמב"ם בהלכותיו שהדבר צריך הכרע, שפשט לשונו מורה (כאשר פירשו הרדב"ז הכס"מ הלח"מ והתוי"ט - ודלא כפירוש חכמי צפת) דקאי על עיקר חידושו זה. וכיון שהרמב"ם לא הכריע הדבר להלכה, אין לנו לעשות מעשה. וכמו שכתב החזו"א (ח"מ לקוטים א), וזאת מלבד טענות נוספות שטענו המתנגדים כנגד חידוש הסמיכה.

אכן דברי הרמב"ם צריכים באור לגופם, הואיל ואין יכול לסמוך אלא הסמוך איש מפי איש עד משה רבינו, א"כ מה ענינה של הסכמת כל חכמי ישראל להועיל במקום סמוך. ועוד, מדוע סגי בחכמי ארץ ישראל ולא בעינן כלל החכמים, נהי דאין סומכין אלא בארץ כמו שאמרו בגמרא (סנהדרין יד.), מכל מקום מנלן דסגי בהסכמת חכמי ארץ ישראל.

ב) ותחילה נבאר שיטת הרמב"ם בענין סמיכת הדיינים מדאוריתא. הנה אמרו בפרק החובל (ב"ק פד) שאין דנים בזמן הזה בניזקין אלא בדברים המצויים ושיש בהם חסרון כיס, אבל מלתא דלא שכיח או שאין בו חסרון כיס לא, כי בעצם צריך שיהיו סמוכים, אלא דאנן עבדינן לשליחותיהו דקמאי, הלכך לא עבדינן שליחותיהו אלא במידי דשכיח ויש בו חסרון כיס, דומיא

ממונות יחידי אין ההודאה בפני הודאה בבית דין ואפילו היה סמוך, אבל השלשה אע"פ שאינן סמוכין והרי הן הדיוטות ואין אני קורא בהם 'אלהים' הרי ההודאה בפניהם הודאה בבית דין'. הרי מבואר בדבריו שאף כי אחד כשר לדון מהתורה ואפילו הדיוט כדכתיב 'בצדק תשפט עמיתך', ואפילו מדרבנן כשר כשהוא מומחה לרבים, אבל 'בית דין' מיהת לא הוא אלא בשלשה, דדיין הוא דמיקרי ולא 'בית דין'. ונפ"מ דהמודה לפניו לא חשיב כמודה בפני בית דין [וכן נפ"מ לענין קבלת עדות, לדעת הש"ך (מו סק"ע) שצריכה 'בית דין' דוקא. ואולם הנתיבות (ג) חולק. ויסוד הפלוגתא בדברי הראשונים]. וא"כ זהו שהוצרך הרמב"ם לומר דעבדינן שליחותייהו, כי אמנם לגוף הדין בהודאות והלואות סגי בהדיוט, אבל חלות שם 'בית דין' שהמודה בפניהם נחשבת הודאתו הודאה בב"ד וכד' - לא הוא אלא בשלשה סמוכין, כדילפינן מתלתא 'אלהים' האמורים בפרשה, ואפילו בהודאות והלואות - דשם 'בית דין' חד הוא בכל דיני התורה ואינו משתנה מענין לענין.

והנה אמנם עיקר הדבר דבבביר מג' לא הוא 'בית דין' הגם שאחד כשר לדון, מדויק גם בלשון הרמב"ם (בפ"ב שם) 'אעפ"י שאין בית דין פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה וכו'". ומ"מ אין בכך להעלות ארוכה לפסקי הרמב"ם הנ"ל, דיש להוכיח להדיא מדברי הרמב"ם שגם שלשה הדיוטות חשיבי 'בית דין' מדאורייתא, שהרי כתב (בפ"ג ד"א) לענין הסמיכה, שהגם שאין סומכין דיינים אלא בשלשה ואין סומכין אלא על יד הסמוך, יכול הסמוך להושיב שנים בצדו וסומך. ובכס"מ חקר בטעמו, למה די בחד סמוך הלא סמיכת זקנים בשלשה ומדוע אין צריך ששלשתם יהו סמוכין. ופירש הגרי"ז (בספרו שם) דהא דבעינן סמוך לסמיכה, אין זה משום תורת 'בית דין' אלא שעיקר דין הסמיכה שיהא הנסמך סמוך מפי סמוך עד משה רבינו ע"ה, אבל לתורת 'בית דין' דבעינן לסמיכת זקנים - סגי בשלשה הדיוטות. על כן סגי באחד סמוך ואיתו שני הדיוטות. עכ"ד.

הרי מוכח שלשיטת הרמב"ם די בשלשה הדיוטות להחשב 'בית דין' מדאורייתא [אלא דלסמיכה בעינן שיהא אחד סמוך משום שמהות הסמיכה היא להיסמך מסמוך, אבל לא משום דינא ד'בית דין' כאמור].²

ובן יש לדייק מלשון הרמב"ם הנ"ל (ב"י) 'אע"פ שאין בית דין פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה... ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה' והרי בסיפא ודאי מיירי בהדיוטות ומזה דקדק המאירי שגם מה שכתב דמדאורייתא מותר באחד היינו אפילו הדיוט וכנ"ל, וא"כ פשוט הדברים מורה שאף הרישא שכתב שאין ב"ד פחות משלשה - מאותם שלשה דמיירי בהו בהמשך מדובר דהיינו הדיוטות. וא"כ הדר קשה מדוע צריכים אנו לשליחותייהו דקמאי, הלא אין צריך סמוכין להחשב 'בית דין' וסגי לכך בשלשה הדיוטות.

ג והנה לכשנדקדק בלשון הרמב"ם (ה,ח) נראה שהסתירה הנ"ל קשה באותה הלכה גופא מינה ובה (וכבר עמד על כך הגר"ט ריש סנהדרין), שכך כתב: 'דיני קנסות כגון גזילות וחבלות ותשלומי

דבעינן מדאורייתא, בעינן מדרבנן שלשה. וכן מפורש במאירי ובחדושי הר"ן בסנהדרין שם בדעת הרמב"ם.

תירוץ נוסף יש ללמוד מדברי הקצוה"ח (ג סק"א) שכתב עפי"ד התוס' (ב: ד"ה ליבעי) שהקשו דבסוגיא בסנהדרין הצריכו סמוכין מקרא ד'אלהים', ואילו בגטין (פח:) איתא דאביי אשכחיה לרב יוסף דמעשה אגיטי, אמר ליה והא הדיוטות אנן ותניא היה ר"ט אומר כל מקום שאתה מוצא אגוריות של עכו"ם אעפ"י שדיניהם כדיני ישראל אי אתה רשאי להיזקק להם שנאמר 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם' - לפניהם ולא לפני עכו"ם. דבר אחר לפניהם ולא לפני הדיוטות. א"ל אנן שליחותייהו קא עבדינן מידי דהוה אהודאות והלואות. הרי דילפינן סמוכין מ'לפניהם'. ותירצו התוס' בתירוץ אחד ד'לפניהם' קאי א'אלהים' המפורשים בפרשה, והיינו הך דרשא דסנהדרין. אבל רש"י בגטין פירש הדרשא ד'לפניהם' היינו שבעים הזקנים האמורים בסוף הפרשה שעלו עמו להר. ועל כן כתבו התוס' לפרש דבגטין מיירי לענין כפייה, שהיה מעשה ליתן גט, וזה ילפינן מ'לפניהם' ולא לפני הדיוטות [דהא מהך קרא ד'תשים לפניהם' דרשינן (בסנהדרין ז. והובא ברש"י בפירוש החומש) אלו כלי הדיינים, רצועה ומקל לעשות בהם], ואילו בסנהדרין מיירי על דין בעלמא, ולא על כפייה. וא"כ י"ל דאמנם לדין קי"ל כרב אחא דסגי מדאורייתא בחד שאינו סמוך כדכתיב 'בצדק תשפט עמיתך', אך זהו לענין עצם הדין, אבל לכך כפייה בעינן סמוכים כדרשינן מ'אשר תשים לפניהם' ולא לפני הדיוטות.

אכן גם דרך זו אינה נראית כלל בשיטת הרמב"ם, שהרי אין זכר בדבריו לחילוק זה שבין עצם הדין לכך כפייה, ואין שום רמז בלשונוותיו שבפרק ב ובפרק ה שכאן מדבר על עצם הדין וכאן על הכח לעשותו. גם עיקר דרשת 'לפניהם' ולא לפני הדיוטות אינה מובאת ברמב"ם. ועל כן נראה לדעתו שהיכולת לדון והכח לאכוף הדין חד דינא להם.

ובישוב סתירת הדרשות נראה ברור בדעתו כדברי הרמב"ן (בלקוטות סנהדרין כג. וע' בחדושי הר"ן ריש סנהדרין) שהם שני ענינים; בסנהדרין הנידון הוא על הדיינים הכשרים לדון, וזה ילפינן מ'אלהים' דבעינן סמוכין אבל הדיוטות פסולים לדון [ורק משום שלא תנעל דלת אמר רבא שהדיוטות כשרים בהודאות והלואות, ולא אמר 'שליחותייהו קעבדינן' להכשיר את הפסול], אבל עדיין לא שמענו איסור לדון לפני הדיוטות, ועל כך באה הדרשה ד'לפניהם' ולא לפני הדיוטות דדרשינן איסורא, וזהו משום נטילת ההדיוטות כתר המומחין כמוש"כ הרמב"ן, ודומיא דערכאות של נכרים שאסור אף בהסכמת שני הצדדים. וזהו שאמר אביי לרב יוסף כיצד אנן ההדיוטות מעשים על הגטין הלא אסור הדבר, ואמר לו דשליחותייהו קעבדינן - טעם זה שייך כלפי איסור נטילת כתר הסמוכין - שהרי הם עצמם מחלו על כבודם ונתנו לנו רשות לעשות כן, ותו ליכא זילותא לסמוכין.

עב"פ אין לנו מקור ורמז לחלק בשיטת הרמב"ם בין כח הדין לכח הכפייה לקיום הדין, והדרה קושיא לדוכתה, כיצד מזכי שטרא לבי תרי; לפסוק כרב אחא דסגי מדאורייתא בדיין אחד ואפילו הדיוט, וגם להצטרך לסברת 'שליחותייהו' בהודאות והלואות.

דרך שלישית כתב הקצות (ג סק"ב), עפי"ד הרמב"ם (ה,יח. וכו"ב בפ"ב יא) 'יחיד שהוא מומחה לרבים אע"פ שהוא דן דיני

ב וע' בחדושי הר"ן סנהדרין יד. סיעתא לזה מסוגית הגמרא, ומ"מ טעמא בעי.

ג ודוחק לומר דהתם אינו משם 'בית דין' אלא הלכה היא דבעינן שלשה [ולר"ש בחמשה - לפירוש הרמב"ם במשנה. ושמא כדי לפרסם הדבר או מטעם אחר]. אך גם אם נדחוק כן אכתי קשה ממש"כ הרמב"ם (שם ב,ט) ששלשה דיינים כשרים כבית דין אפילו כל אחד מהם סומא באחת מעיניו [ומיירי שם בזמן דאיכא סנהדרין ומדאורייתא]. ובפ"ד ה"י כתב חכם מופלא שהוא סומא בעינו אחת אע"פ שהוא ראוי לדין ממונות אין סומכים אותו לדין ממונות מפני שאינו ראוי לכל הדברים. הרי להדיא דאף שאינן סמוכין מ"מ כשרים כ'בית דין' לדין ממונות אף מדאורייתא.

מעשה יתבארו היטב דברי הרמב"ם: דיני ממונות שאינם קנסות, אין צריך להם תואר 'סמוך' אלא אפילו הדיוט שאינו מומחה כשר לדון, ואולם כח השררה לדון בעל כרחו של אדם, זה אינו מסור ביד כל אדם, ולזה צריך נתינת כח מאת הסמוך, ובוזה אין חילוק בין דיני קנסות להודאות והלואות, דכל השתררות וכח שפיטה צריכה קבלת רשות ומינוי כמוכן. והנה סברת 'שליחותיהו קעבדינן' אמורה רק לענין מתן רשות, אבל דברים שצריך להם מדינת ראיות מסוימת לדון, כגון שיהא הדיין חכם וישר, לא שייך לזה 'שליחותיהו', דסו"ס אין כאן מי שכשר לדון, ונמצא דלענין תורת הכשר הגברא שבסמיכה לא מהני שליחותיהו [רק לרבא תקנת חכמים היא שלא מן הדין דסגי בהדיוטות כדי שלא תינעל דלת בפני לוויין].

וא"כ זהו שפתח הרמב"ם דיני קנסות צריך להם שלשה מומחים והם 'הסמוכין בארץ ישראל' אבל שאר דיני ממונות א"צ מומחה אלא אפילו שלשה הדיוטות. לפיכך דנין בהודאות והלואות בחו"ל. עד כאן מיירי בהכשר הנצרך לתואר האיש הבא לדון, דבדיני ממונות סגי בהדיוט ועל כן א"צ 'סמוך' [ואילו היה צריך לכך חכם סמוך הבקי בכל התורה, לא היה מהני לזה 'שליחותיהו']. ואחר כך ממשיך ואומר 'אעפ"י שאין בית דין של חו"ל אלהים, שליחות ב"ד של ארץ ישראל עושין', כלומר נהי דסגי בהדיוטות, זהו רק לענין עצם הכשירות לדון, אבל סו"ס הלא בעינן כח שררה - ומתרץ שעל זה מהני נתינת כח הראשונים לעשות שליחותם ולדון.

וא"כ מה שכתב בפ"ב (ה"י) שמוותר לאחד לדון מן התורה, זהו מצד עצם הראויות לדון [וכגון כשקבלוהו עליהם] אבל כדי שיהא כח שררה וכפייה לזמן אנשים לדון בפניו, לזה בעינן בית דין סמוכין או נתינת רשות מהסמוכין, והיא היא סברת 'שליחותיהו' האמורה בפרק ה, שנתנו לנו הראשונים כח כפייה בהודאות והלואות דשכיחי ויש בהם חסרון כיס. וכן בעישוי על הגט, אמר רב יוסף דשליחותיהו קעבדינן ויש לן כח כפייה בזה מכח רשות דקמאי.

ולרסמיכה אין צריך ג' סמוכין מצד עצם הכשירות לדון, וממילא איכא שם 'בית דין' גם בהדיוטות וכנ"ל. והתם אין צריך לסברת 'שליחותיהו' שאין שם לתא דשררה ושפיטה. וכן לענין גירות - כתבו הראשונים (ביבמות מו מז) דילפינן מ'לדורותיכם' שכשר אף דליכא סמוכין, ובלא סברת 'שליחותיהו'. וע' נתיה"מ.¹

ד עתה נבוא לבאר ענין החילוק בין ארץ ישראל לבבל לענין הסמיכה. הנה יש לעמוד על הדין המובא ברמב"ם (ספ"ד) שדיין שנטל רשות לדון מראש הגלות שבבבל, יכול לדון ולכפות בכל מקום, אבל הנוטל רשות מבית דין שבארץ ישראל אין לו כח כפייה אלא בארץ. ומקורו בגמרא (סנהדרין ה), דדרשינן 'לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו' - בבבל 'שבט' שהוא כח שררה מרובה, ואילו בארץ ישראל 'מחוקק' בלבד (ערש"י ותוס'). והארכנו בבאור ענין זה במק"א. יעו"ש). וצריך באור בגדר הך דינא, הלא הסמיכה אינה אלא בארץ ישראל [ותלויה בדעת חכמי ארץ ישראל לדברי הרמב"ם הנ"ל], ומה טעם רשות ראשי גלויות שבבבל עדיפה על רשות בית דין של א"י.

כפל וכו' אין דנין אותם אלא שלשה מומחים, והם הסמוכין בארץ ישראל, אבל שאר דיני ממונות כגון הודאות והלואות אינן צריכין מומחה אלא אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותן, לפיכך דנין בהודאות והלואות וכיוצא בהן בחוצה לארץ. אעפ"י שאין ב"ד של חוצה לארץ 'אלהים' - שליחות ב"ד של ארץ ישראל עושין, ואין להן רשות לדון דיני קנסות בשליחותן'. הרי בראש דבריו פירש שלפיכך דנים הדיוטות בהודאות והלואות, משום שאין צריך מומחה כלומר סמוך, וא"כ מהו זה שהמשיך שאעפ"י שאינו בכלל 'אלהים' שליחות בית דין של ארץ ישראל עושין - והלא אין צורך כלל בסמוכין להודאות והלואות.

וזמזבח עכ"פ מדבריו ששני דינים איתנהו ב'סמיכה'; אחד מהם נצרך רק לדיני קנסות ולא להודאות והלואות, ובו אין אמור דינא ד'שליחותיהו קעבדינן' [וכלפי זה אמר ברישא ששאר דיני ממונות א"צ מומחה מעיקר דינא]. ועוד יש דין נוסף בסמיכה הנצרך בכל דיני ממונות, שכלפיו אמרינן 'שליחותיהו' וסגי בשלשה הדיוטות [ובדין זה מיירי בסיפא].

ובאור הדברים עפ"י מה שכתב הרמב"ם (דב, ו) כיצד היא הסמיכה לדורות, לא שיסמכו ידיהן על ראש הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים הרי את סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות [וכן בה"י]: 'שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות'. נראה מלשונו שהסמיכה מחולקת לשנים; אמירת הרי אתה סמוך, ונתינת רשות לדון. תדע שהם תרי מיילי [ולא פירושא ד'הרי את סמוך' - שיש לך רשות לדון דיני קנסות], שהרי כתב הרמב"ם בהמשך הפרק (ה"ח) שנתנית הרשות [דקרי ליה הרמב"ם גם 'מינוי' בכל הפרק] יכולה להיות מוגבלת למקצוע מסויים בתורה כגון לדיני ממונות או איסורין ולא לקנסות וכד', ואעפ"י צריך שיהא ראוי לדון ולהורות בכל מקצועות התורה, ואם לאו אין נותנין לו רשות לדון אף לא לאותו דבר מסויים שהוא מומחה בו [ובכ"מ הצריך עיון בטעם הדבר ומקורו שצריך שיהא ראוי לכל הדברים. ובפירוש המשנה (בכורות ד, ג במהדורה השניה) הראה הרמב"ם מקורו מהירושלמי חגיגה א, ח]. והענין, שהסמיכה מתייחסת על האיש עצמו, שהוא חכם והגון וראוי להורות בכל התורה כולה, והוא תורת הכשר בגברא, וזהו תואר 'סמוך', ואי אפשר לתואר זה להיות לחצאין, כי כך גדרו ומהותו של הסמוך, אלא שנתנית הרשות לדון היא שיכולה להיחלק לענין מסויים ולא לאחר. וכיו"ב כתב הרמב"ם (שם ה"ט) שנתנית הרשות יכולה להיות לזמן מוגבל, לומר לנסמך יש לך רשות לדון או להורות עד שיבוא הנשיא לכאן או כל זמן שאין אתה עמנו במדינה.

נמצא אם כן שהסמיכה כלולה משני ענינים; א) כשירות האיש לדון ולהורות, להיותו 'סמוך'. ב) מתן רשות לדון ולהורות. ואמנם המעיין בכל הפרק יראה הבחנה זו בלשון הרמב"ם שבין 'סמיכה' ל'נתינת הרשות' דהיינו המינוי בפועל. וענין מתן הרשות - כמבואר בדברי הרמב"ם בפ"ד שם - נתינת כח שררה לאדם שיכול לכפות את העם לדון לפניו [לא כח הכפייה לביצוע פסק הדין המוזכר לעיל בדברי הקצות, אלא כח כפייה לשפיטה גופא], ורשות זו יכולה להיות מוגבלת לנושא מסויים או לזמן ולמקום מסויים. משא"כ עיקר קריאת שם 'סמוך' שהוא שוה בכלם.²

ה וכן לענין סומא בעינו אחת (בהערה דלעיל) - אמנם כשרים הם כבית דין לדון, אבל כח כפייה אין בהם מאחר שאין סומכין אותם בפועל אלא בזה"י יש להם כח כפייה מכח שליחותיהו. שיעור צד.

ד צ"ב לפי"ז מהו שכתב הרמב"ם שם נתינת רשות בהוראת איסור והתר ובהתרת נדרים ולראות כתמים, והרי לכאורה אין שם ענין שררה. וצ"ל דנפ"מ התם רק לענין חיוב תשלומין בטעות, שאם עושה ברשות טעות. [ומה שאמרו בגמרא ה: שגורת חכמים היא שאמרו תלמידי אל יורה בלא שנטל רשות מרובה, להרמב"ם הוא ענין אחר - משום כבוד רבו או משום טעות. ע' בהל"ת ת"ת, ה-ב, ג].

כעין המלך בהנהגה התוריית, נחשב כעומד במקום העם. ומ"מ זהו רק לענין ארץ ישראל שהיא מקום המלכות התוריית, אבל בחו"ל אין עומד במקום העם ליתן רשות אלא ראש הגולה.

והנה עוד ביארנו בארוכה^ט שיטת הרמב"ם בענין קידוש החודש שכתב (בהל' קה"ח ה וסהמ"צ עשה קנג) שצריך לזה בית דין הגדול. והרמב"ן השיגו ממשניות מפורשות דסגי בשלשה. ועוד הקשה הלא מפורש בגמרא וברמב"ם שעד לימי אביי ורבה היו מקדשים החודש על פי הראיה, הגם שכבר בטלה סנהדרין גדולה שנים רבות מקודם, כמו שכתב הרמב"ם בהקדמת חיבורו (וע' גם בהל' סנהדרין סופ"ד סנהדרי גדולה גלתה עד טבריא ושם פסקה עד לעתיד לבוא שתקום שם ותעתק למקדש). ופירשנו שאמנם מצד היות קידוש החודש 'משפט' שצריך לו 'בית דין' סגי בבית דין של שלשה, אבל מלבד זאת צריך שהקידוש ייעשה על פי כלל עדת ישראל, וכמו שדרשו במכלתא (בא) מ'דברו על כל עדת ישראל' - אלו סנהדרי גדולה, כי הם המייצגים את כלל העדה, וכמו שכתב בספר החינוך. ועל כן, נהי דהקידוש בפועל יכול להעשות בב"ד של שלשה, אבל הם עושים זאת על פי הב"ד הגדול שנותנים להם רשות לכך. [משא"כ בדברים שצריך להם 'בית דין' גדול, ודאי לא יהי נתינת רשות לשלשה, ורק כאן הואיל ומצד לתא ד'בית דין' סגי בשלשה ורק שצריך שיעשה הדבר על ידי כלל העדה, לזה מהני נתינת רשות לשלשה, שהרי נעשה הדבר על פי העדה כולה וברשותה]. והנה כתב הרמב"ם (בהל' קה"ח ה, ג) שעד לימי אביי ורבה היה 'בית דין קבוע' בארץ ישראל. ואף דלא היה מושב של בית דין הגדול, אך הכוונה כמו שנראה מדבריו (בהקדמתו לספר היד) דאיכא לאו ד'לא תסור' על כל הדינים והמנהגות הכתובים בגמרא, שהסכימו עליהם כל חכמי ישראל או רובם. ומבואר מדבריו שיש להסכמת כל חכמי ישראל הכח של בית דין הגדול וחייבים כל ישראל לשמוע בקולם, וכמו שהאריך בזה הגרא"ו (בקונטרס דברי סופרים ב).

ואם כן, כיון דהזמנים נקבעים על ידי ישראל כמו שאמרו (בביצה יז) בנוסח 'מקדש ישראל והזמנים' - ישראל דקדשינהו לזמנים, על כן כל זמן שכלל חכמי ישראל מסכימים על קידוש החודש, שפיר מתקיים בזה 'עדת בני ישראל', הגם שאינם בגדר 'בית דין' במושג אחד ממש, כי כאמור מצד 'בית דין' סגי בב"ד של שלשה, ורק משום 'עדה' בעינן סנהדרי גדולה, ולזה די בהסכמת כל חכמי ישראל. ומובן א"כ שקידשו על פי הראיה עד לימי אביי ורבה.

ובמו כן נימא השתא לענין הסמיכה, שעיקר ענינה הוא נתינת רשות וכח שררה של ההנהגה התוריית, בין הרשות מן שמיא ובין הרשות מאת העם [ואילו חלק הסמיכה שבה, בקריאת שם 'סמוך' להיות כשר לדון, זהו כענין הכשר גרידא למינוי הדיין שהוא עיקר עניינה של הסמיכה, כמבואר בלשון הרמב"ם (ג, ד) 'הסמיכה שהיא מינוי הדיינים']. לפיכך מועילה לזה הסכמת כל חכמי ישראל שבכל דור ודור שהרי הם מוסרי התורה ומפני כן מסורה להם כח ההנהגה התוריית, ואעפ"י שבטלה הסמיכה אבל מסורת התורה אינה בטלה לעולם. והרי זהו עיקר מהות הסמיכה, שלשלת מסירת התורה וההנהגה

אך באור הדבר הוא שאותה נטילת רשות שאמרנו, הנותנת לדיין כח שררה, יש בה שני ענינים: רשות וכח משמיא, ורשות מאת הציבור. והנה הנשיא שבא"י, אף על פי שעיקר הסמיכה תלויה בו, זהו לענין נתינת הרשות משמיא לדון, לומר שהוא ראוי ויכול לדון על פי התורה, אבל לענין כח השררה הניתן לדיין מאת העם, בזה גדול כח ראש הגולה שבבבל שמקבל רשות ממלך פרס לדון ולהעניש ככל רצונו כמוש"כ רש"י שם. וזהו שכתב הרמב"ם (שם הי"ג) 'ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום וכו'' (וכ"כ בפיה"מ בכורות ד, ג). על כן לענין זה גדול כח הנסמך מראש הגולה לנסמך מהנשיא שבא"י.

והנה כבר עמדנו בכמה מקומות בהרחבה על ההבחנה שכתב הרמב"ם (בספר המצוות ל"ת שטז. וערמב"ן משפטים) בין ההנהגה התוריית המסורה לנשיא הסנהדרין שבארץ ישראל ובין ההנהגה המדינית השייכת בעיקרה למלך. והראנו לדעת (עפ"י הרמב"ם והר"ן בדרשות והאברבנאל בהקדמה לספר שופטים) שלגבי כמה דברים - התלויים בעיקרם בהנהגה התוריית, להעמיד הדת על תלה - יש לבית דין הגדול ולנשיא העומד בראשו, כח שררה על הציבור כעין כח המלך.

וביין דאמרן ששני ענינים הם בנתינת רשות לדון; רשות משמיא ורשות מאת העם, על כרחנו לומר דהא דבעינן סמיכה מפי סמוך דוקא, מלבד מה שנצרך הדבר כדי להיות ראוי לדון מצד התורה [שעל כן סמיכתו צריכה להיות איש מפי איש עד משה רבינו, וזה בין לענין תורת הכשר הגברא שבסמיכה ובין לענין נתינת הרשות מן שמיא להשתרר], עוד יש בזה נתינת כח שררה מאת הציבור, להיות דן ומשתרר בעמו בהנהגה התוריית, כעין השתררות המלך בהנהגה המדינית. וכשם שכח המלך בא לו מאת העם הממליך אותו עליו כדכתיב 'שום תשים עליך מלך', והרי כחו הוא בעצם כח הסכמת כלל הציבור [ולבו הוא לב כל קהל ישראל' - לשון הרמב"ם מלכים ג, ו], כך גם כח השררה שבהנהגה התוריית נובע ובא מהסכמת כלל ישראל. וחכמי ישראל שהם עמודי ההוראה ועיקר תורה שבעל פה, ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל (כלשון הרמב"ם ריש הל' ממרים), הם העומדים לענין זה במקום כלל ישראל.

ובאור הענין עפ"י"מ מה שכבר הראנו כיצא בזה בכמה מקומות" שישנם דברים הנצרכים לסנהדרין של ע"א מצד היותו 'בית דין' גדול, שכל מה שנכלל ב'הדבר הגדול' צריך לו בית דין חשוב, וישנם דברים הנצרכים לסנהדרין של ע"א מצד היות הסנהדרי גדולה עומדת במקום כלל ישראל. וכמו שביאר הגרי"ז (בהל' סנהדרין) בענין מינוי כהן גדול הנצרך להעשות על ידי סנהדרין גדולה, שאין זה מתורת 'בית דין הגדול', כי ענין זה אינו בכלל דבר הצריך 'בית דין' וגם אינו בכלל 'הדבר הגדול' המצריך ב"ד גדול, אלא משום שהסנהדרין הגדולה היא העומדת במקום העם, ומינוי כהן גדול הוא מינוי כל העדה [וכדכתיב בפרשת צו במינוי אהרן הכהן 'ואת כל העדה הקהל'. ופירש רב"ע דהיינו ראשי העדה וזקניו - הרי הם הם דברי הגרי"ז שהזקנים שבכאן נצרכים כעומדים במקום העדה ולא משום תורת 'בית דין'].

ובן בענינא דידן, נתינת רשות מאת נשיא הסנהדרין שבא"י כלול בה נתינת רשות הציבור, שהרי נשיא הסנהדרין שהוא

ט שיעור נג.

ז שיעורים צד, ג, נג, ד ועוד.
ח ע' בשיעור קא וש"נ.

י וזה דלא כדברי המרגניא טבא ולב שמח על סהמ"צ, וכן החזו"א בהגהותיו על קונטרס ד"ס.

מובנת שיטת הרמב"ם (סנהדרין א,ב) והחינוך (תצא ועוד) שהמצוה למנות דיינים אינה נוהגת אלא בארץ. [והרמב"ן (ריש פרשת שפטים) חלק, והביא מהברייתא במכות (ו) דדרשין מ'בשעריך' - בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, ובחול אתה מושיב בכל פלך ופלך ולא בכל עיר ועיר. הרי שנוהגת שם מצות מינוי דיינים. והרמב"ם גרס שם כגרסה המובאת במאירי שם 'ובחול אי אתה מושיב בכל פלך ופלך וכו'']. ופירש בספר החינוך הטעם, לפי שאין סומכים בחוצה לארץ. ואין מובן - כדהקשה הגרי"פ (בבאורו לספר המצוות לרס"ג ח"ג דף קח) - שהרי יכולין לסמוך בארץ ולישב לדון אחר כך אף בחול כמפורש ברמב"ם (ד,יב), ומה ענין מעשה הסמיכה להושבת הדיינים - אך שיטתם היא שעיקר הסמיכה היינו מינוי החכם לדיין, וכפי שמורה לשון הרמב"ם (הל' סנהדרין ד,ג) 'אין סומכין סמיכה שהיא מינוי הזקנים לדיינות אלא בשלשה', וכיו"ב לשונו בפי"מ סנהדרין א,ג.

ובן הוא לשון הרמב"ם (ריש הל' סנהדרין) 'מצות עשה של תורה למנות שופטים.... אין אנו חייבין להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בארץ ישראל וכו'. ומשמעות לשון העמדה היינו נתינת כח ושררה [כלשון הרמב"ם שם ה,א 'אין מעמידין מלך אלא... שהוא העומד על העם ומולך עליהם]. **וזבינו** בזה לעמוד על מקור הדין שאין סמיכה אלא בארץ, שלא נזכר בש"ס מקור הדבר. אך לפי האמור שהסמיכה היא מצות מינוי הדיינים האמורה בפרשת 'שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך וגו' לשבטיך' - והרי להרמב"ם והחינוך נתמעט חול מהך קרא, ומכאן שגם הסמיכה - שהיא היא מצות 'תתן לך' - אינה נוהגת אלא 'בשעריך... לשבטיך' ולא בחול. [ובתורת חיים (סנהדרין יד) המתיק בטעם הדבר, שהסמיכה יש בה המשכת רוח הקודש מאת ה"ת על הנסמך, וכדכתיב בסמיכת משה רבינו את הזקנים שנתן מרוחו עליהם, שעל כן נקראו הדיינים הסמוכים 'אלהים', ולכן אינה אלא בארץ ישראל, כענין מה שאין הנבואה שורה אלא בא"י].

והרי לפי המבואר מוטעם הדבר היטב, כי עיקר הסמיכה הוא מתן רשות וכח שררה להנהגה התוריית, ולזה נצרכת קבלת הציבור - אשר היא היא מעשה הסמיכה הנעשית ע"י חכמי העדה העומדים במקום כלל ישראל - ואין שם 'ציבור' אלא בארץ.

יה"ר שיקויים בנו הכתוב 'אשיבה שפטיך כבראשונה ויעציק כבתחלה, אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה. ציון במשפט תפדה ושיבה בצדקה' - במהרה בימינו. אמן.

התוריית. אשר על כן קיבוץ כל חכמי ישראל יש לו כח בית דין הגדול, שהוא כח הממשלה התוריית.

וכבר כתב במשך חכמה (בא) שקידוש החודש והסמיכה שוים הם בכמה דינים. והרי נתבאר דחד דינא להם בענין זה שמועילה הסכמת כל חכמי ישראל ואעפ"י שאינם סמוכין [אלא דביקדוש החודש בעינן גם כן בית דין של שלשה סמוכין, משא"כ לסמיכה שא"צ ב"ד של סמוכין וכו'].

נמצא אם כן שיש בענין הסמיכה שלשה חלקים: (א) הכשר הגביר לקוראו 'סמוך' [והוא כענין הכשר לעיקר הסמיכה שהוא מינוי הדיין], (ב) נתינת רשות מן שמיא לדון, (ג) נתינת כח מאת העם לשפטים. ושלשה ענינים אלו מסורים למוסרי התורה שלהם כח ההנהגה התוריית.

ומה שכתב הרמב"ם כל חכמי ישראל שבארץ ישראל - ביאר דבריו בפירוש המשנה (בכורות ד,ג) משום שבני ארץ ישראל לבדם נקראו 'קהל', ומקורו בגמרא ריש הוריות (וכ"ה ברמב"ם שגגות יג,ב) דבהוראה הלך אחר רוב קהל שבארץ ישראל, שהוא נקרא 'קהל'. ובאור הדבר נראה על פי מה שכתב באבני נזר (או"ח שיד) עפ"י דברי המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב הצדקה ו) שרק בא"י נחשבים בני ישראל כציבור וקהל אחד, משא"כ בחוצה לארץ, נחשבים כיחידים, שעל כן ענין ערבות נתחדש בכניסתם לארץ, שאז נתערבו ונעשו כגוף אחד. וכבר איתא כן בזה"ק (ח"ג צג: - ע' באדרת אליהו ריש דברים) עה"פ 'ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ' אימתי הם גוי אחד - כשהם בארץ. וכסברא זו ביאר המנ"ח (רפד, כד בקומץ המנחה) הא דאין תענית ציבור בבבל מלבד תשעה באב (תענית יב:), וגם הא דאם נצרכו למטר במקום כלשהו - שואלים כיחידים ב'שומע תפלה' (תענית יד: או"ח קיז,ב) - דכל בני חול"ל דינם כיחידים.

והרי כפי האמור הסמיכה ביסודה היא הסכמת כלל ישראל וקבלתו את כח ההנהגה התוריית, על כן היא תלויה בבני ישראל שבא"י, שרק הוא חשיב 'קהל' כגוף אחד, ולא הרבה יחידים נפרדים.

ובמה שנתבאר שעיקר ענינה של הסמיכה הוא מינוי הדיינים [וקריאת שם 'סמוך' הוא כהכשר למתן הרשות לדון],

יא ואכן נראה לדייק מדברי הרמב"ם (ב,ח) שאף מינוי לבית דין של שלשה צריך שיהא עפ"י בית דין הגדול, שכתב שמב"ד הגדול היו שולחים בכל א"י ובודקין כל מי שימצאוהו חכם וכו' עושין אותו דין בעירו, ובפשוטו מיירי אף בב"ד של ג', דמיירי ביה בהלכה הקודמת ובהלכה שלאחר כך, ולא רק בב"ד של כ"ג שלא הזכירו כלל. [אך מסתבר שיכולים ליתן רשות לאחרים להרשות מי שנראה בעיניהם, וכמו בקה"ח שמוסרים לשלשה לקבוע בפועל]. ומה שממע שכל דין ודיין בעצם מתמנה ע"י כלל ישראל, המיוצג ע"י ב"ד הגדול.

